

ДЕТЕРМІНАНТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НА МІКРОРІВНІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ)

DETERMINANTS OF DOMESTIC VIOLENCE AT THE MICRO-LEVEL (ON THE MATERIALS OF THE KHARKIV REGION)

Лимаренко Ю.С., аспірантка відділу кримінологічних досліджень

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

У статті розглядаються детермінанти домашнього насильства на мікрорівні. На основі поглядів вчених, котрі присвятили свої роботи питанню злочинної детермінації (Кудрявцев В. М., Кузнецова Н. Ф., Зелінський А. Ф., Антонян Ю. М., Даньшин І. М., Закалюк А. П., Головкін Б. М., Крижна Л. В. та ін.), запропоновано авторське визначення поняття детермінації домашнього насильства.

Автором обґрунтовано необхідність дослідження детермінаційних факторів домашнього насильства, котре вчиняється як в Харківському регіоні, так і в Україні в цілому. Притаманна вказаному кримінальному правопорушенню приватність створює певні перепони у дослідженні мікрорівня детермінант домашнього насильства, але попри це у статті здійснено спробу виокремити причини та умови, які обумовлюють вчинення домашнього насильства, котрі криються саме в особі кривдника. У статті зазначено потребу у їх ретельному вивченні з метою подальшого використання результатів дослідження для розробки нових та вдосконалення існуючих заходів запобігання та протидії такому кримінальному правопорушенню як домашнє насильство.

Серед мікрорівневих факторів впливу на мотивацію кривдника, за результатами проведеного автором дослідження, виділено, притаманну більшості злочинців, які вчинили домашнє насильство, агресивність. Висловлено припущення про наявність кореляційного зв'язку між попередніми судимостями деяких кривдників та їх агресивною поведінкою у сім'ї.

Розглянувши з психологічної точки зору емоцію ревності, її було виокремлено автором, як один із факторів, які затьмарюють почуття любові та поваги до близької особи та створюють сприятливий ґрунт для прийняття рішення про застосування кривдником насильства, як інструменту вирішення сімейних питань.

Занижена або завищена самооцінка злочинця, його надмірна жага влади та контролю над близькою особою спотворюють родинне життя та призводять до страждань жертви домашнього насильства.

Наведені у роботі фактори вчинення домашнього насильства, котрі існують на мікрорівні, тобто притаманні особистості правопорушника, наочно проілюстровані прикладами із досліджених автором, архівних кримінальних проваджень, розглянутих судами м. Харкова та Харківської обл. за період 2016–2019 рр..

Ключові слова: домашнє насильство, детермінація, детермінанти домашнього насильства, мікрорівень.

The article considers the determinants of domestic violence at the micro level. Based on the views of scientists who have devoted their work to the issue of criminal determination (Kudryavtsev V. M., Kuznetsova N. F., Zelinsky A. F., Antonyan Y. M., Danshin I. M., Zakalyuk A. P., Golovkin B. M., Kryzhna L. V., etc.), the author's definition of the concept of determination of domestic violence is offered.

The author substantiates the need to study the determinants of domestic violence, which is committed both in the Kharkiv region and in Ukraine as a whole. The privacy inherent in this criminal offense creates certain obstacles in the study of the micro-level determinants of domestic violence, but nevertheless the article attempts to identify the causes and conditions that determine the commission of domestic violence, which are hidden in the person of the offender. The article notes the need for their careful study in order to further use the results of the study to develop new and improve existing measures to prevent and combat such criminal offenses as domestic violence.

According to the results of the author's research, among the micro-level factors influencing the motivation of the offender, aggressiveness was identified, which is typical of most criminals who have committed domestic violence. It has been suggested that there is a correlation between the previous convictions of some offenders and their aggressive behavior in the family.

Considering the emotion of jealousy from a psychological point of view, the author singled it out as one of the factors that overshadows feelings of love and respect for a loved one and creates a favorable ground for deciding whether to use violence as a tool to solve family problems.

Underestimated or overestimated self-esteem of the offender, his excessive thirst for power and control over a loved one distorts family life and leads to the suffering of the victim of domestic violence.

The factors of domestic violence, which exist at the micro level, are inherent in the personality of the offender, clearly illustrated by examples from, researched by the author, archival criminal proceedings considered by the courts of Kharkiv region for the period 2016–2019.

Key words: domestic violence, determination, determinants of domestic violence, micro level.

Будь-яке явище, яке існує в об'єктивній реальності, має безліч взаємозв'язків. Механізм його розвитку включає в себе причину, через яку воно зародилось, умови, котрі сприяють його існуванню та кінцевий результат, до якого це явище прагне. Протікання цього процесу супроводжується взаємодією різних факторів, які обумовлюють існування та розвиток цього явища. Злочинність, одним з проявів якої є домашнє насильство, також має власний детермінаційний причинно-наслідковий комплекс, який потребує ретельного вивчення.

Метою статті є визначення мікрорівневих детермінант домашнього насильства, притаманних Харківському регіону.

Розуміння детермінації конкретних злочинів виходить із загального уявлення визначення детермінації злочинності взагалі як соціального явища. Наведемо декілька наукових підходів стосовно пояснення детермінації злочинності, у тому числі детермінації домашнього

насильства, які допоможуть сформулювати власну думку відносно комплексу причин і умов, що обумовлюють створення злочинно-небезпечних конкретних життєвих ситуацій у сфері сімейних відносин, які «генерують» різновиди домашнього насильства.

У роботах зарубіжних і вітчизняних вчених (Кудрявцева В. М., Кузнецової Н. Ф., Зелінського А. Ф., Антоняна Ю. М., Даньшина І. М. та багато інших) детермінація злочинності визначається як комплекс зовнішніх і внутрішніх чинників, безпосередньо чи опосередковано пов'язаних зі злочинністю та її проявами.

Так, професор Кудрявцев В. М. у ряді своїх робіт зауважує, що загальним поняттям детермінації злочинності, тобто об'єктивної залежності причинної обумовленості її від інших явищ природи та суспільства, об'єднуються причини злочинності та умови, які їй сприяють [1, с. 108].

Кузнецова Н. Ф. в роботі, присвяченій проблемі кримінологічної детермінації, підкреслює, що кримінологічна

детермінація являє собою вид соціальної детермінації, котру можна розглядати в межах більш загальної системи – детермінації подій та явищ природи і суспільства. В свою чергу, ця детермінація – різновид універсального зв'язку явищ [2, с. 7-8].

Детермінацію злочинності Закалюк А. П. розуміє як всю сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими вона обумовлена [3, с. 184].

Деяко оригінальну позицію стосовно цієї проблеми займають у праці «Детермінація злочину» Зелінський А. Ф. та Оніка Л. П., особливу увагу звертаючи на причинний, генетичний зв'язок явищ, сутність якого полягає у тому, що одне явище/подія при певних умовах породжує друге, яке вважається наслідком цієї причини [4, с. 4].

Головкін Б. М. в свою чергу зазначає, що криміногенна детермінація має власну специфіку, яка полягає у пізнанні негативних соціальних явищ і процесів, що в тій чи іншій мірі породжують, обумовлюють існування та відтворення злочинності [5, с. 76].

Отже, узагальнюючи наведені точки зору, можна зробити висновок, що детермінація злочинності – це комплекс зовнішніх і внутрішніх причин та умов, явищ та процесів, що пов'язані один з одним та у своїй сукупності обумовлюють злочинність та її прояви.

Від детермінації загальної злочинності перейдемо до більш вузької тематики.

Крижна Л. В. досліджуючи детермінанти злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин (до яких відноситься домашнє насильство), блок причин і умов побутової злочинності розглядала як елемент системи детермінант загальної злочинності і який відповідає властивим цій системі закономірностям [6, с. 10].

Головкін Б. М. вказує на те, що детермінанти умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень, котрі вчиняються у сімейно-побутовій сфері, пов'язані складними зв'язками, які носять здебільшого імовірнісний характер, проте у своїй взаємодії обумовлюють, породжують вчинення вказаних злочинів [5, с. 78].

Враховуючи специфіку такого кримінального правопорушення, як домашнє насильство, необхідно відмітити, що його детермінанти є, так би мовити, «фоновими» для домашнього насильства явищами, але в той же час діють на свідомість і волю людей часто опосередковано. Тому, пропонуємо під детермінантами домашнього насильства розуміти причини та умови, фактори, обставини та явища об'єктивного та суб'єктивного характеру, які знаходяться у зв'язку один з одним та в поєднанні з високим ступенем приватності сімейного життя, породжують та обумовлюють домашнє насильство.

Як влучно зазначила Шалгунова С. А., між етапами вивчення насильницьких злочинів проти особи та організації їх запобігання присутній обов'язковий етап виявлення детермінації й причинності насильства [7, с. 244]. То ж, нам необхідно з'ясувати, які криміногенні чинники домашнього насильства його детермінують, оскільки правильне встановлення факторів, які спричиняють та сприяють вчиненню домашнього насильства є основою для розробки заходів його запобігання та протидії.

Криміногенні фактори, які породжують те чи інше кримінальне правопорушення (в тому числі і домашнє насильство) традиційно досліджуються на трьох рівнях: макрорівень (суспільство в цілому), мезорівень (соціальний інститут сім'ї) та мікрорівень (індивідуальні особливості особи) [5; 8]. Система детермінант домашнього насильства за вказаними рівнями представляє собою об'ємний пласт дослідження, тому в даній статті нами буде представлено мікрорівень факторів, які обумовлюють вчинення злочину та притаманні особі кривдника.

Деякі вчені основну причину злочину вбачають в особистості самого злочинця, його морально-вольових якостях, які під дією зовнішніх соціальних чинників породжу-

ють готовність та рішучість до вчинення кримінального правопорушення [4]. Ми розділяємо їх думку, оскільки вважаємо, що вибір варіанту поведінки завжди залишається за особою, опиняючись у тих самих умовах, один обирає правовий та законний шлях, а інший вирішує питання злочинними методами.

Фактори домашнього насильства, які діють на мікрорівні, в рамках нашого дослідження зосереджують свою увагу на особливостях, притаманних конкретним особам, що вчинили домашнє насильство в Харківському регіоні та котрі під впливом умов, в яких знаходиться кривдник, укріплюють мотивацію його злочинної поведінки.

Майже кожен випадок домашнього насильства супроводжується агресивними проявами з боку кривдника. Дослідивши характеристики злочинців, за матеріалами архівних кримінальних проваджень, пов'язаних з домашнім насильством, розглянутих судами Харківського регіону за період 2016-2019 рр., нами було з'ясовано, що негативно характеризувались та мали запальний характер більше 25% засуджених осіб.

Теорій причинності агресивної поведінки існує велика кількість. В той же час психотерапевти серед причин такої поведінки вказують: гіпертрофоване бажання самоствердження, неправильно вироблені поведінкові шаблони та прийняті в родині або оточенні норми [9].

На нашу думку, причини, які викликають підвищену агресію у людини, є невичерпними та не зводяться лише до психологічних аспектів. Ми вважаємо, що до вказаного списку необхідно додати вплив зовнішніх факторів, на які вказують матеріали досліджених нами справ. І серед них необхідно звернути увагу на попередні судимості кривдників. Результат досліджень вченими осіб, що перебувають в місцях позбавлення волі, свідчать про наявність прямого взаємозв'язку між процесом адаптації до зазначених умов і настанням особистісних змін: зокрема, підвищується рівень агресії, частішають міжособистісні конфлікти та інші форми відхилень у поведінці [10, с. 2]. За отриманою нами інформацією, 34% кривдників раніше було засуджено за вчинення різних видів злочинів. Тобто, більше третини осіб, які чинили домашнє насильство, попередньо вже були засуджені, відбували покарання в місцях несвободи та після звільнення з УВП агресивно ставились до членів своїх сімей.

Психофізіологічні особливості кривдників (шизофренія, легка розумова відсталість, алкогольний психоз та ін.) також можуть стати причинами їх насильницької поведінки, але за результатами нашого дослідження такі особливості було виявлено лише у близько 5% осіб та в момент вчинення злочину суттєвого впливу на психіку аб'юзерів вони не здійснювали, а тому не можуть вважатись обставинами для визнання їх неосудними або для пом'якшення покарання засудженим.

Ще однією згубною для нормального подружнього життя та сімейного затишку емоцією є ревнощі. Вони отруюють психологічний клімат у родині і в своїх крайніх проявах можуть призводити до трагічних наслідків. Науковці, які досліджують психологічні особливості ревнощів, визначають їх як комплекс переживань при дійсній чи підозрюваній зраді коханої людини, що характеризується складною психологічною структурою: типовими й дуже різноманітними емоційними реакціями та станами (заздрість, ненависть, тривога, гнів, відчай, жага помсти, пристрасть й ін.), сумнівами та підозрами, складними проявами в інтелектуальній, вольовій сферах, багатоманітністю форм поведінки, часто соціально небезпечної [11, с. 51]. У 10% досліджених нами випадках домашнього насильства Харківського регіону ревнощі кривдника стали ключовим моментом у прийнятті рішення щодо вчинення злочину проти своєї коханої людини. Прикладом ревнощів та як наслідку вчинення домашнього насильства є вирок Орджонікідзевського районного суду м. Харкова

від 23.06.2017 р. у справі №644/5387/16-к, за яким громадянина К. було визнано винним у скоєнні злочину за ч. 1 ст. 122 Кримінального кодексу України та призначено покарання у вигляді 2 років обмеження волі зі звільненням від відбування покарання терміном на 1 рік. За матеріалами справи засуджений, через декілька годин після того, як почув від знайомого про те, що в той час, коли він перебував у відрадженому в іншому місті, дружина зрадила йому, прийшов до квартири, де вона мешкала та наніс потерпілій численні побої, виривав їй волосся, в результаті чого остання втрачала свідомість; пошкодив техніку та меблі, які були у помешканні [12]. Не розібравшись в обставинах ситуації та не з'ясувавши достовірності отриманої інформації, злочинець, ніби отримавши дозвіл, вирішив скоїти злочин, як відплату за власні моральні страждання.

Однією із психологічних причин ревнощів є занижена або завищена самооцінка ревнивця. За таких обставин особа, якій притаманні такі «особливості», не може нормально будувати стосунки, а тим більше їх завершувати. За результатами нашого дослідження 13% спроб розірвання стосунків завершилися трагічно. Прикладом неприйняття розірвання стосунків з особою, яка систематично маніпулювала своєю недовірою до партнерки, є вирок Фрунзенського районного суду м. Харкова від 09.08.2017 р. у справі № 645/1/17. Громадянина А. було засуджено за ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу України до 12 років позбавлення волі та виплати 300 тис. грн мораль-

ної шкоди. Тривалий час засуджений здійснював психологічне, фізичне та економічне насильство відносно своєї співмешканки. Через сильні ревнощі, на початку стосунків він значно обмежив коло її спілкування, а пізніше взагалі заборонив спілкуватися навіть з батьками, мотивуючи це негативним впливом на їхнє спільне життя. Економічне насильство в описуваній ситуації було пов'язано із неможливістю самостійно заробляти кошти потерпілою через погрози та обмеження свободи кривдником. Стомившись від таких стосунків, потерпіла розірвала їх, але засуджений під час чергової спроби її повернути та, отримавши відмову, здійснив постріл в область тулуба потерпілої із заздалегідь приготованого обрізу мисливської рушниці. Від отриманих травм постраждала померла [13].

Підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що агресивність деяких кривдників, їх бажання самоствердитись за рахунок підкорення, контролю, задоволення власних потреб шляхом завдання шкоди близьким особам є складовими комплексу факторів, котрі існують на мікрорівні та обумовлюють вчинення домашнього насильства, а занижена чи завищена самооцінка злочинця викликає ревнощі, які мають руйнівні та, деколи, трагічні наслідки.

Вивчення детермінант домашнього насильства є важливою складовою наукового дослідження, оскільки прайвильне їх визначення становить основу для розробки нових та вдосконалення існуючих заходів запобігання та протидії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криминология: учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. 4-е изд. Москва: Норма, 2009. 800 с.
2. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации. / под ред. В. Н. Кудрявцева. Москва: Изд-во Московского университета, 1984. 208 с.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.
4. Зелінський А. Ф., Оніка Л. П. Детермінація злочину: навч. посібн. Харків: УкрЮА, 1994. 52 с.
5. Головін Б. М. Криминологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. Харків: Нове слово, 2004. 252 с.
6. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 17 с.
7. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2012. 548 с.
8. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (криминологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : Макаренко, 2014. 360 с.
9. Причины агрессии у мужчин и женщин, лечение. URL: <https://geromedik.ru/article/prichiny-agressii-u-muzhchin-i-zhenshchin-lechenie> (дата звернення: 21.07.2021).
10. Питлюк-Смеречинська О. Д. Особистісні зміни в умовах позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2005. 21 с. URL: <https://i-rc.org.ua/files/personalii/pitluk-smerechinska.pdf> (дата звернення: 21.07.2021).
11. Антонова З. О., Левицька Т. Л., Петяк О. В. Психологічні особливості прояву ревнощів як феномену подружнього життя у студентських сім'ях. *International Academy Journal Web of Scholar*. 1(31). Вип.2. 2019. С. 50 - 56. URL: <https://media.neliti.com/media/publications/321213-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96-%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%8F%D0%B2%D1%83-%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%89%D1%96%D0%B2-d1875e66.pdf> (дата звернення: 21.07.2021).
12. Архівна кримінальна справа № 644/5387/16-к Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 23.06.2017 р.
13. Архівна кримінальна справа № 645/1/17 Фрунзенського районного суду м. Харкова від 09.08.2017 р.